

Проф. Добрило АРАНИТОВИЋ
Народна библиотека
Шабац

ПЉЕВАЉСКИ КРАЈ У ПУТОПИСНОЈ ПРОЗИ ГРИГОРИЈА БОЖОВИЋА ИЛИ: ПЉЕВЉА – ЉУБАВ И КОБ ЈЕДНОГ ПУТОПИСЦА

„...Највећа вредност овога краја је човек, сељак. Он је најупорнији и најтврдокорнији у нашем народу. Махнити, свесни, дурновити до највеће динарске плаховитости чувар родне груде. Стваралац језика, носилац предања, непогодбени стуб национални. Као матица. Снажан, без прегипања, опор и готов да рекне истину отворено, грубо и тврдо, и да иза те речи стоји чак лудо и на своју штету. А иначе за доброга добар и мекан као душа. На вратницама између Рашке и Босне, на капији Турске у недраги јој Бошњак-лук, овај крај некад пуст, опет је био национални збег. И у томе је његов значај у прошлости. Заједно са себи истоветним муслиманином био је тврд бедем испред Босне да турска Уруменлија не турцизира даље, и да Аустрија не продре ка Косову доле“.

Овим реченицама из уводног путописа, којим је насловљен и цијели циклус *Некадања Тронећа*, Григорије Божовић је далеке 1932. године увео и пљеваљски крај у повлашћени простор своје „путописне географије“. Двије деценије од збацивања петвјековног турског јарма, деценију и по од протјеривања аустро-мађарског завојевача, овај даровити приповиједач и путописац, прекаљени национални раденик, радознали мотрилац свих испољавања народног живота, писац „усмјерене оптимистичке перспективе“, разасуо је безмало тридесетак путописа на страницама утицајног и угледног престоничког листа о нашем крају и његовим људима. Наведене реченице, које прегнантно продиру у срж менталитета бившег рајетина са Тронеће и, – данас бисмо рекли – „геополитички приступ“ Тронећи у прошлости и савремености, надамо се да убједљиво легитимишу покушај да се његов путописни циклус ишчита и као научно релевантно, а не само белетристичко штиво. Ово тим прије што Божовић вјешто уграђује локалну усмену историју у своје путописну прозу, користи усмена предања поузданих памтиша о стариначким народима (Келти, Кричи, Букумире) и трагове о остацима

њихове материјалне културе, а кроз казивања својих саговорника реконструише не само скорашња историјска збивања већ и правце и етапе кратања становништва појединих села, читавих регија или истакнутих породица. Посебну диманзију овој прози дају разнолика Божовићева поређења пљеваљског краја са другим крајевима, нарочито Старе Србије и Македоније.

Григорије Божовић, дакако, није први оставио путописне записе о пљеваљском крају. Још од шеснаестог вијека италијански, француски, а од Берлинског конгреса нарочито аустријски аутори, оставили су драгоцјена свједочанства о овом значајном раскршћу трговачких и караванских путева, како оних према Дубровнику и Котору, тако и оних према Мостару, Сарајеву, Новом Пазару, Скопљу и Стамболу. Уходе су биле прецизне у описима према налозима својих наручилаца, престонички и илустровани листови доносили су повремено егзотично интониране прилоге у складу са укусима и очекивањима свог читањства, чак су, узгредно додуше, своја пера на теме нашег краја опробали и један Милан Кашанин, Растко Петровић, Александар Дероко, Ристо Ратковић, Лудвик Куба, Матија Мурко... Григорије Божовић је пак путописац посебног кова и поетике. Јордан Ристић, аутор књиге *Путописна проза Григорија Божовића* (Подгорица, 1994) наглашава његову припрему прије него крене на путовање: "... пре него крене на пут он истражује релевантне записе о својој намераваној путањи, истражује, ишчитава и бележи, а онда креће на пут. Потом на путу своје утиске, уз видно и невидно присуство реченог о крају и местима, транспонује у путопис" (стр. 27).

Од првог корака, кад је Григорије Божовић преко Рудог доспио у Пљевља јула 1932. године, осјећа се да је радознало око путописца открило за себе нови мајдан тема. Јасно се оцртава концепција путописног циклуса и прилози групишу у неколико чворишта: варош Пљевља, манастир Света Тројица, путовање „у брда“ (Мељак, Бобово, Косаница, Премћани, Чемерно, Бабине) и Буковица. Сусрети с људима различитих професија и вјера, пробрани сапутници као изванредни информатори као што су: Владе Нешковић, директор Пљеваљске гимназије, Јован Драгутиновић, даровити тек свршени матурант, Теуфик Тахирбеговић, исламски вјероучитељ, буковички сеоски мудрац Селим-ага Жига и други, помажу му да лакше и брже добије основна знања о предјелу, да успостави непосредан контакт с људима и задобије њихово повјерење. Нарочито се то односи на муслимански живаљ Буковице гдје је наишао на необичну отвореност срца и душе, топло гостопримство и повјерење а узвратио је и одзајмио читавим гроздом путописа који представљају праву поему о Буковици и Буковичанима.

Ослушнимо само како путописац са пуно тананости и симпатија дочарава љепоту пјесме са теферича у Бурићима код Металке:

„... Из ора су допирале искључиво добро познате нам и често певане босанске севдалинке. Само много нежније и мекше певане, некако жалос-

тивије и присније, него што смо навикли на музички севдах из крчме. Слушате исту музику, али опет другу, бољу и без помало пожуднога босанскога махнитања покрај чаше... Песма је долазила као у сну, како из каквог невидљивог гаја као да негде око језера певају она полубожанска бића шумска“ (*Буковички њеферич*).

Слухом изузетног етномузиколога, који у души носи љепоте различитих напјева из разних српских крајева, од Дојрана до Лима и Љубишње, Божовић овако исказује своје усхићење мелодијом коју на двојницама изводи југовски чобанин Миле с Чемерно:

„... Као што сам се једне ноћи испод Љуботена чудио како може кавал са својих десет рупица да сложи толику музику, тако сам и овом приликом до суза осетио колико усамљен сељак код оваца може нежно да затужи не за собом само но за целим светом... Прво испод његових прстију просуше се брујања свих могућих чактара и меденица помешани са блејањем оваца и галамом чобанском. После тога јаук гусала, па нешто опором и озбиљно, па до бога мека и жалостива тужалка. Затим су се чуле дипли, да би их наставио један прави шопски потпури, онај којем се радо смејемо и за којем вазда бије наша сељачка носталгија“ (*Чемерно*).

Осећај за етнографски особен и карактеристичан детаљ, у одјећи, понашању, породичном устројству, начину мишљења и поимања свијета, резултирао је незаборавним записима који улазе у сам врх његове путописне прозе. Такав је, на примјер, путопис *Женске бресјослице*, права химна вјештим женским рукама мељачких плетилца, шваља и везилца, опис муслиманског теферича, буковичке поворке коњаника или пак, по нашем мишљењу, прво етнографско читање ктиторске композиције у манастиру Света Тројица:

„...И Војин и Јован су у доламама, црвеним и дугим, украшеним по прсима као душанке, али без тока, и црвеним ђечермама, чији се рукави заокочавају изнад шаке редом кованих путица. Још једно. Ликови су потпуно херцеговачки. Војин и братанци калуђери су суви људи, високи, дуголики, снажни, крепки и смеђи. Јован је истог кроја главе, само затвореније боје и без браде. Сви као живи. Зато и мислим да је уметник одавде негде и да их је све у животу виђао“ (*Манастир Света Тројица*).

Божовић проницљиво запажа и укрштај утицаја Босне, Црне Горе и, донекле, Србије на ношњу, језик и обичаје Тронеђе, помиње суревњивост између „Прекотарја“ и „Затарја“, али и кризу кућних заједница због распадања сељачких задруга и мане инокоштине. У најизворнијем стилу Цвијићеве антропогеографске и етнопсихолошке школе он, као и Танасије Пејатовић и Сретен Вукосављевић прије њега, природну заосталост сељаковог живота не тумачи на плитко просвјетитељски начин. Сељаков „одбрамбени конзервативизам“ је, наглашава он, изнуђена мјера против злоупотребе гостопримства:

„...Ондашњи сељак није имао рачуна да подиже добру кућу, ни да имадне видну и здраву собу, нити у њој намештаја: такав човек страдао је од госта и Турчина и отменија Србина. Ко је имао добру кућу, ко је имао добру простирку и покривку, и ко умео сито и лепо да нахрани – тај је од куће градио хан. Из ње му није избијао ага, чауш, спахија, порезник, поп и отменији путник. „Простирач се није дозао“ – говорило се онда за такве куће, или „по десет пута се постављала софра у тој кући“.

Нарочито је успјело Божовићево портретисање ликова. У њиховом обликовању овај аутор је наглашавао најизразитије црте национално истовјетног, али конфесионално раздијеленог становништва, њихове антрополошке и психолошко-моралне одреднице. Ликови игумана Серафима Царића, Милована и Тадије Старчевића, Грубана Петровића, достојанственог Веиз-бега Тахирбеговића или духовитог Селим-аге Жиге, на примјер, одиста дају за право неким тумачима Божовићеве прозе када кажу да он у својим циклусима путописа пише, заправо, својеврсни путописни роман. Кроз причање угледних, разборитих и љепоречивих српских домаћина он даје и сјајан портрет Сулејман-паше Колоње, заповједника пјеваљског санџака од доласка „Швабе“ до „хуријета“ који је, радећи само за своју царевину као одани њен чиновник, учинио сношљивим живот народу овог краја у најтежим моментима анархичног распада отоманског режима.

Као што је испјевао праву поему горостасној динарској љепотици Љубишњи и људској љепоти гостопримства коначећи у њеном мељачком и бобовском подножју, тако су Божовићеви путописи препуни медаљона о љепоти природе осталих предјела које је обишао. Да је овај даровити путописац имао посебно чуло за љепоту природе посвједочиће нам и ови описи Чемерна и Кричака:

„... Одиста пред нама је било дугуљасто зелено језеро на планини од тек покошених ливада, равно као свако језерско дно осушених глечера, са много чудно убачених, крвидудава оцртаних језика у црни оквир, који су густе борови градили унаоколо. Кроз покошене ливаде заостали борови за хладовину и за око; на по неким узвишицама купе борја, као мали забрани, као да је човек нарочито хтео раван да уреси црним бокорима, и као да је то све распоређивао занети градинар по позиву (*Чемерно*).

„...Јездили смо поред једне невисоке оштре греде, опружене дуж целога поља а покривене борјем, кроз које је пробијала светлост с друге стране, а оне где је остао голи Кричак. То је за мене био невиђен пејсаж. Оштро гонећи за друштвом коња, ја сам крадимице посматрао чудесну игру боја и реза и завидио сликару који ће ту кадгод наићи да остане бар целу ноћ и дан. Покрај поља лењиво се извалио гребен као пустињски лав, а кроз његово борје, које са његовог хрбата подупире небо, игра се подневна светлост као по мароканским брдима“.

Григорије Божовић, дакако, није био докони путник на туристичком излету, апологета постојећег нити писац идиле. Није затварао очи пред економским и социјалним проблемима, а његов боравак у пљеваљском крају управо се десио у јеку познате економске кризе која је нарочито погодила сељака, његову привреду, сељака притиснутог још и сушном и гладном годином. Као и у другим приликама, он је преко утицајног престоничког дневног листа на видјело дана изнио посебно ургентне саобраћајне проблеме краја, проблеме градске и сеоске сиротиње, нерашчишћених аграрних спорова и својинских односа. Активно се односећи према предмету своје прозе, он настоји да заинтересује надлежне и утицајне да се ови проблеми озбиљно узму у разматрање и адекватно ријеше.

Неодглумљена љубав према пљеваљском крају и његовим људима, пријатељске везе које је тада успоставио како са православнима тако и са муслиманима, довела је десетак година доцније овог благодатног путописца у Пљевља. Пљевља и пљеваљски крај тада су били под италијанском окупацијом. Као члан и секретар Националног српско-муслиманског комитета, а једно вријеме и као уредник *Пљеваљског вјесника* (април 1942 – мај 1943), Григорије Божовић је сматрао да може допринијети „да се браћа не искољу међу собом“, „да остану живи“. Ухапшен је септембра 1944. године у Ваљево, а суђено му је и пресуђено у Војном суду у Београду 27. децембра исте године за „пљеваљски гријех“, за колаборацију с окупатором. Стријељан је у ноћи између 1. и 2. јануара 1945. године у Београду, или негдје у околини, придруживши се дугачкој колони безгробника. Пресудитељи на тајном процесу сматрали су да ће пасти у заборав и његово име и његово књижевно дјело, а надживјети га једино његова кривица. Тако је и било готово пуних пет деценија. Посљедних петнаестак година „ново време и културни посленици у њему, враћају неодужени *естетски* дуг делу врсног писца“ (Милован Богавац). Објављена су његова изабрана дјела у четири књиге, најзначајнија издавачка кућа Косова и Метохије на српском језику понијела је његово име, објављено је неколико монографија о његовом животу и књижевном дјелу. Свестрано и документовано освијетљен је и „пљеваљски период“ његовог живота 1941–1943, свједочанства о његовом тамновању, суђењу и ликвидацији. Пивљани и Дурмиторци сабрали су иза корица двије књиге путописе растурене по пожутјелим страницама *Полијике* и тако их вратили у домове унука и праунука оних о којима је овај даровити посленик пера писао: *Крајина Сочице Лазара*, путописна проза о Пиви и Пивљанима (1996), *Пирлићор Војводе Момчила*, путујући низ Дробњаке (1997).

Надам се да ће се убрзо пружити прилика и Пљевљацима да иза корица књиге *Кроз некадању Тронећу*, путописна проза о пљеваљском крају из 1932. године, одуже свој дио естетичког и моралног дуга према овом аутору.

Dobriilo Aranitović

THE PLJEVLJA REGION IN
GRIGORIJE BOŽOVIĆ'S ITINERARY PROSE

Summary

Grigorije Božović was an itinerary writer of special kind and poetry, who introduced in 1932. the Pljevlja region in his "itinerary geography". His itinerary cycle was grouped around several themes: the town Pljevlja, the Holy Trinity monastery and a travel to the "mountains" (Meljak, Bobovo, Kosanica, Premcani, Cemerno, Babine, Bukovica). There were included meetings with people of various occupation, selected as valuable informers, especially Moslems from Bukovica where he was very cordially received. In answer to their hospitality Božović wrote the poem about Bukovica and its inhabitants. He had a feeling for ethnographically special and characteristic details in cloths, behavior, family organization, the way of thinking and understanding the world, which he all denoted in his memorable descriptions rating as the top of his itinerary prose.